

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, різнобічне розуміння сутності поняття «інновація» дає підставу виокремити інновацію як результат і процес. Інновація як результат – це будь-які товари, послуги, ідеї, які сприймаються суспільством як нові. Інновація як процес уключає в себе створення ідеї, проведення наукових досліджень і розробок, виробництво, маркетинг та розповсюдження. Інноваційний процес являє собою послідовність взаємопов'язаних дій, від зародження ідеї до її реалізації й оприлюднення, спрямований на виробничу, технологічну, організаційну або суспільну зміну. Інновація – це, передусім, інтегрований процес, що поєднує в собі три сфери (науку, техніку та виробництво).

Список використаної літератури

1. Гріффін Р. Основи менеджменту / Рікі В. Гріффін, В. Яцура. – Л. : БаК, 2001. – 605 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV. // Відомості Верховної Ради. – № 36. – 2002 р. – С. 882-892.
3. Лапко О. О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Лапко О. О. – К. : Ін-т екон. прогноз., 1999.
4. Проблеми становлення інноваційної політики в Україні / Макаренко І. П., Трофимчук О. М, Кузьменко В. П. [та ін.] ; за заг. ред. І. П. Макаренка. – К. : УІНСіР : Ін-т еволюц. економіки, 2004. – 124 с.
5. Федоренко В. Г. Інноваційна і інвестиційна стратегія України / В. Г. Федоренко // Економіка та держава. – 2003. – № 8. – С. 16–27.
6. Хучек М. Инновации на предприятиях и их внедрение / М Хучек. – М. : Луч, 1992.
7. Drucker P. Management, Tasks, Responsibilities, Practices, Harper and Row / Drucker P. – New York, 1974.
8. Gomułka S. Teoria innowacji i wzrostu gospodarczego / S Gomułka. – Warszawa : Wydawnictwo CASE, 1998. – S. 17–20.
9. Grudzewski W. M. Przedsiębiorstwo przyszłości / W. M. Grudzewski, I. K. Hejduk. – Warszawa : Difin, 2000. – S. 138–140.
10. Kotler Ph. Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola / Kotler Ph. – Warszawa : Felberg, 1999. – S. 322.
11. Marciniak S. Innowacje i rozwój gospodarczy / Marciniak S. – Warszawa : Kolegium Nauk Społecznych i Administracji Politechniki Warszawskiej, 2000. – S. 11–18.
12. Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. – A joint publication of OECD and Eurostat, 2005.
13. Pomykalski A. Zarządzanie innowacjami / Pomykalski A. – Warszawa ; Łódź : PWN, 2001. – S. 10–15.
14. Schumpeter J. A. Teoria rozwoju gospodarczego / Schumpeter J. A. – Warszawa : PWN, 1960. – S. 60.

Статтю подано до редколегії
11.06.2012 р.

УДК 339.9

Г. О. Бак – аспірант Інституту світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України

Значення транснаціональних корпорацій у міжнародному поділі праці

Роботу виконано у відділі глобальних проблем сучасної цивілізації Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Відображено зміни глобального середовища, які полягають в економічному зростанні держав із новими ринками, розвитку наукового та освітнього потенціалів цих країн, посиленні значення глобальних інноваційних мереж у створенні нововведень, що вплинули на організацію діяльності ТНК і в результаті стали причиною формування нового етапу розвитку міжнародного поділу праці після світової кризи 2008–2009 рр. Показано значення компаній азійського походження в процесах розробки інновацій. Одночасно зазначено, що створення ключових технологій ТНК розвинених країн на території країни розміщення материнської компанії

залишає цим корпораціям статус інноваційних лідерів у найбільш прогресивних сферах діяльності. Наголошено, що завдяки концентрації відомих наукових шкіл, персоналу високої кваліфікації, новітніх розробок у галузі високих технологій держави ОЕСР у майбутньому будуть і надалі виступати потужними освітніми та науковими центрами.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, міжнародний поділ праці, інноваційна діяльність, глобальні інноваційні мережі.

Бак Г. О. Значение транснациональных корпораций в международном разделении труда. Отражены изменения глобальной среды, которые заключаются в экономическом росте стран с новыми рынками, развитии научного и образовательного потенциала этих государств, усилении значения глобальных инновационных сетей в создании инноваций, повлиявших на организацию деятельности ТНК, в результате чего повлияли на формирования нового этапа развития международного разделения труда после мирового кризиса 2008–2009 гг. Показано возрастающее значение компаний азиатского происхождения в процессе внедрения новшеств. Рассмотрено, что создание ключевых технологий ТНК развитых государств на территории страны происхождения оставляет этим корпорациям статус инновационных лидеров в наиболее прогрессивных сферах деятельности. Отмечено, что благодаря концентрации известных научных школ, персонала высокой квалификации, новейших разработок в области высоких технологий страны ОЭСР в будущем будут выступать мощными образовательными и научными центрами.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, международное разделение труда, инновационная деятельность, глобальные инвестиционные сети.

Bak G. O. The Value of Transnational Corporation in International Division of Labor. Changes in the global environment such as economic growth of new markets, development of scientific and economic potential of these countries, increasing value of the global innovative networks in the process of creation market value of the TNCs product have formed a new phase of international division of labour after the global crisis of 2008–2009 yy. The importance of the Asian origin companies in the innovative process is displayed. The creation of the «core knowlegement» of developed country TNCs technology is emphasised. It leaves them the status of innovative leaders in the most progressive areas of economy. It is underlined the location of well-known scientific schools of the OЕСP countries, number of staff qualifications, significant development of high-tech industries will provide them the status of powerful educational and scientific centers in the future.

Key words: multinational corporations, international division of labor, innovations, global innovation networks.

Постановка наукової проблеми та її значення. Під впливом глобалізації, поглиблення інтеграційних процесів, стрімкого розвитку науково-технічного прогресу значення транснаціональних корпорацій у світогосподарських процесах постійно зростає.

Міжнародні корпорації виступають основними суб'єктами світової економіки, формують конкурентні переваги країни розміщення материнської компанії ТНК, впливають на процеси розвитку глобального середовища, у тому числі на модифікацію міжнародного поділу праці (МПП).

Протягом останнього десятиліття поряд із розвиненими країнами, де розміщені головні підрозділи найбільших корпорацій, країни – реципієнти інвестицій ТНК – зайняли позиції серйозних глобальних гравців, на які припадає 1/3 світового експорту технологічної продукції. Ці держави здійснюють значні вкладення в підготовку кадрів високої кваліфікації, розвиток інноваційної інфраструктури, проведення досліджень і наукових розробок.

Зважаючи на стабільно високі темпи економічного росту країн, що розвиваються, зростання їх ролі у виробництві високотехнологічних товарів, а також ураховуючи спроможність реагувати на кризові явища, науковці констатують завершення чергового етапу МПП. Так, В. Будкін зазначає: «Другий етап розвитку міжнародного поділу праці після II-ї світової війни вочевидь закінчився у 2008 р. внаслідок докорінної зміни ситуації у глобальному економічному середовищі після виникнення світової кризи» [1, 22]. Подібне твердження щодо впливу кризи на МПП висловив вітчизняний учений В. Новицький: «Криза 2007–2008 рр. – це не тривіальна іпотечна, фінансова або циклічна криза, а криза цивілізаційного масштабу, яка залишить по собі помітний історичний слід, спровокує тектонічний цивілізаційний зсув, наслідком якого найвірогідніше може стати модифікація системи міжнародного поділу праці, прискорення зміни планетарних лідерів, формування структур і систем інформаційної економіки» [2, 13].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Протягом останніх десятиліть, для яких характерні динамічні зміни глобального середовища, результати дослідження розвитку міжнародного поділу праці відображені в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як П. Баклі,

В. Будкін, І. Валерстайний, Дж. Гелбрейт, Дж. Даннінг, Є. Денісон, М. Кассон, П. Ліндерт, Дж. Менвілл, С. Мочерний, М. Пебро, М. Портер, О. Рогач, А. Філіпенко, Є. Хансен, Дж. Харріс. Як уже зазначено, деякі вчені констатують початок чергової стадії розвитку міжнародного поділу праці після глобальної кризи 2008–2009 рр. Особлива роль у цьому процесі належить транснаціональним компаніям.

Мета статті – аналіз змін організації діяльності транснаціональних корпорацій, які вплинули на формування нового етапу міжнародного поділу праці, та визначення факторів розвитку глобального середовища, що викликали ці зміни.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Черговий етап спеціалізації країн на певних видах діяльності почався в повоєнні роки ХХ ст. Для періоду 60–80-х рр. минулого століття характерне безроздільне панування міждержавної вертикальної спеціалізації по лінії «Північ–Південь». Після проголошення Ломейських конвенцій 1975 р. та наступних років колишні колонії отримали преференції щодо доступу аграрної продукції на ринки Європи, остаточно розділивши МПП на сектор промислово розвинених країн і сектор нових вільних держав з аграрно-сировинним потенціалом.

Унаслідок закріплення такого розподілу в цей період переважала чітко виражена міжгалузева спеціалізація між групами держав вищого та нижчого економічного розвитку. Неспроможність країн «Півдня» створювати предмети споживання середнього рівня технологічності й необхідні засоби виробництва сприяла домінуванню промислових товарів країн Європи, США і Японії. Таким чином, готова продукція (машини, обладнання, автомобілі, телевізори, холодильники та ін.) із цих держав обмінювалася на сировинні ресурси й сільськогосподарську продукцію країн, що розвиваються.

Починаючи з 80-х років ХХ ст., значення міжнародних компаній у формуванні змін МПП полягало в побудові міжнародної внутрішньогалузевої спеціалізації в межах транснаціональних корпорацій (ТНК). Суть полягала в тому, що найбільш технологічно складна продукція й компоненти вироблялися в підрозділах корпорації країни походження, а випуск товарів середнього та низького рівнів технологічності, що належать до працемістких процесів, переносився в країни з дешевою робочою силою. Тільки в 90-ті рр. ХХ ст. кількість зарубіжних філій міжнародних компаній, ключовим елементом створення яких стало використання факторів виробництва за нижчою вартістю, зросла у 4,7 раза [3].

За рахунок використання факторних переваг ТНК продовжувався процес поглиблення спеціалізації розвинених країн в освоєнні наукомістких галузей виробництва, а країн, що розвиваються, – у створенні продукції низького й середнього рівнів технологічності.

На основі аналізу спеціалізації країн на певних видах господарської діяльності І. Валерстайн обґрунтував виділення «серцевинних зон» або «центру» та «периферійних зон» світового господарства, між якими існують специфічні «напівпериферійні зони» [4].

Починаючи з 1990 р., експорт проміжної продукції з країн «центру» до країн «периферії» й «напівпериферії» значно перевищував експорт готової продукції. Прискореними темпами зростала подетальна спеціалізація в машинобудівній, легкій та інших галузях промисловості. Розширення мережі міждержавних технологічних ланцюжків ТНК в автомобільній, нафтохімічній, алюмінієвій, металургійній індустрії, привела до постадійної (технологічної) спеціалізації. Ці форми свідчили про поширення внутрішньогалузевої спеціалізації міжнародного поділу праці.

Переносу працемістких виробничих підрозділів за кордон у процесі створення вартості товару міжнародних корпорацій сприяли такі фактори:

- зменшення торговельних витрат унаслідок лібералізації світової торгівлі й зниження витрат на транспорт та зв'язок;
- забезпечення надійності вчасного постачання внаслідок розвитку інфраструктури й логістичних служб;
- досконалість інформаційних технологій, що дала змогу географічно розподілити види діяльності з обслуговування товарів.

Особливу роль в організації діяльності ТНК відіграли процеси поширення інтеграційних утворень у різних частинах світу, передусім межах самих інтеграційних утворень (наприклад, Європейський Союз). Уніфікація економічних та правових норм господарської діяльності сприяла посиленню кооперації між виробниками різних країн і створювала всі умови для посилення спеціалізації структурних підрозділів у межах корпорацій.

Починаючи з XXI ст., у країнах, що розвиваються, спостерігаються стабільно високі темпи економічного зростання, формуються внутрішні споживчі ринки. Виробничі підрозділи транснаціональних корпорацій завдяки наявності кваліфікованої робочої сили в країнах, що розвиваються, спеціалізуються на виробництві середньо- й високотехнологічної продукції. Зростання чисельності працівників у сфері науки дає змогу ТНК створювати центри досліджень. Такі перетворення, що відбулися за відносно короткий час, переважно в країнах Азії, призводять до руйнації моделі «центр – периферія».

Підвищення рівня економічного розвитку країн БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка), особливо Індії та Китаю, створило передумови виходу цих держав із «периферійних» зон не лише до «напівпериферійних», але, завдяки їхній спеціалізації на виробництві деяких високотехнологічних товарів, дає змогу примикати до «серцевинної» зони.

Індія та Китай у процесах модифікації МПП відіграють ключову роль. Гігантські внутрішні ринки азійських країн зі швидкозростаючим населенням виступають їхньою конкурентною перевагою й стимулом зростання. Інтелектуальний капітал цих країн почав формуватися 20–25 років тому через направлення громадян на навчання до США, Великобританії та інших держав ЄС. Споживання послуг сучасної вищої освіти студентами Азії стало поштовхом до формування категорії працівників із високим рівнем кваліфікації й наукової еліти. За даними Національної наукової ради, Китай та Індія щороку випускають понад 4 млн спеціалістів із вищою освітою. У період 1995–2003 рр. кількість кандидатів наук у Китаї зросла в шість разів, причому 64 % від загальної кількості дисертацій здобуті в галузі технічних наук. Китай виступає третьою країною після Японії й США із розробки нанотехнологій. Академія наук Китаю займає четверту позицію в рейтингу світових наукових центрів за кількістю посилок на публікації авторів, залучених у сферу створення нанотехнологій [5].

Однак підвищення ролі країн БРІКС у створенні наукоємкої продукції не впливає на зміну визначених провідних позицій високорозвинених країн у випуску інноваційних товарів. У 2005 р. частка країн ОЕСР у світовому ВВП становила 78,9 %. При цьому частка населення цих країн у 2005 р. – 18 % від загальної кількості населення планети. Поясненням ситуації визначення ключової ролі країн ОЕСР у виробництві світового ВВП виступає той факт, що постійне створення й упровадження інновацій розвиненими країнами впливає на продуктивність праці та, в результаті, приводить до високих показників ВВП на душу населення. Середньосвітовий показник ВВП на одного жителя планети – 6954 дол., а середній показник для країн ОЕСР – 29 860 дол. [6].

Вітчизняний науковець С. Мочерний зазначає: «Найсуттєвішою зміною у міжнародному поділі праці є перехід від раніше існуючої глобальної моделі поділу праці між промислово розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, до нової моделі... Головними факторами впливу на формування даного процесу є зростання питомої ваги науково-технічного знання у сфері виробничої діяльності» [7, 73–74].

Масова передача виробництва середньотехнологічної, а в деяких випадках високотехнологічної продукції групі країн, що стабільно показують високі темпи економічного зростання, разом із розвитком спеціалізованої промисловості в міжнародних масштабах вивела деякі держави за рамки попередніх параметрів схеми «Північ – Південь», але залишилася практично незмінною для окремих країн Південної Америки та Африки. Отже, значно розширилася сфера функціонування горизонтального поділу праці.

Еволюція автомобілебудування Японії виступає прикладом трансформації вертикально інтегрованих виробничих структур ТНК у горизонтально інтегровані підрозділи корпорацій, для яких характерне створення повного циклу кінцевої продукції за межами країни розміщення материнської компанії. Спочатку японські автомобілебудівні компанії переносили виробництво комплектуючих та деталей у країни регіону, оскільки контрактні замовлення на їхню продукцію не відповідали наявним у Японії виробничим потужностям. Крім того, відзначалася суттєва економія на факторах виробництва. У період від 1990 по 2009 р. частка випуску готової продукції автомобілевиробників на території Японії зменшилася втричі [8, 39].

Найбільша компанія «Toyota Motor» значно скоротила кількість випуску автомобілей у Японії. Розширивши виробничі потужності в Китаї та Індії, компанія поступово трансформувала їх у стратегічні центри, які будуть обслуговувати ринок Японії та поставляти готову продукцію в інші

країни регіону. Стрімкий економічний розвиток держав Східної Азії, що відображається в рості ВВП на душу населення та збільшенні доходів громадян, котрі готові купувати товари тривалого користування, стали поштовхом для японських виробників автомобілей розглядати ринки Східної Азії як одні з найбільш перспективних.

Причинами переносу повного циклу виробництва продукції за кордон виступили економія на заробітній платі, транспортних витратах, а також намагання зменшити ціну на готову продукцію за рахунок коливання курсу єни до валюти країн-споживачів. На початку 2010 р. керівництво «Toyota Motor» проголосило про орієнтацію заводів, які розміщені на території Японії, на виробництво «принципово нових транспортних засобів» [8, 41].

Автомобільна промисловість належить до тих галузей економіки, які найбільше постраждали від економічного спаду 2008–2009 рр. Ураховуючи те, що «Toyota Motor» протягом тривалого часу є лідером із витрат на НДДКР серед компаній автомобільної індустрії, розробки «принципово нових транспортних засобів» (імовірно, ідеться про автомобілі, орієнтовані на використання альтернативних джерел енергії) для цієї корпорації, як і для інших світових виробників галузі, не є новинкою. Однак саме в період економічного спаду, коли особливо гостро постало питання відкриття нових ринкових ніш та стратегічно важливих напрямів виробництва, керівництво компанії зважилося на реалізацію інноваційної стратегії, орієнтованої на диверсифікацію вітчизняного виробництва.

Таким чином, на прикладі автомобільної промисловості Японії спостерігаємо як вертикально інтегровані виробничі підрозділи ТНК поступово перетворюються в горизонтально інтегровані структури. Як наслідок, ці зміни впливають на формування горизонтального поділу праці. Негативні економічні явища стимулюють міжнародні корпорації концентрувати зусилля на створенні інноваційної продукції, залишаючи за материнською компанією пріоритет у проведенні ключових науково-технічних розробок та забезпеченні випуску інноваційних товарів на території походження ТНК. Отже, корпорації розвинених країн зберігають домінуюче становище у виробництві наукомісткої продукції.

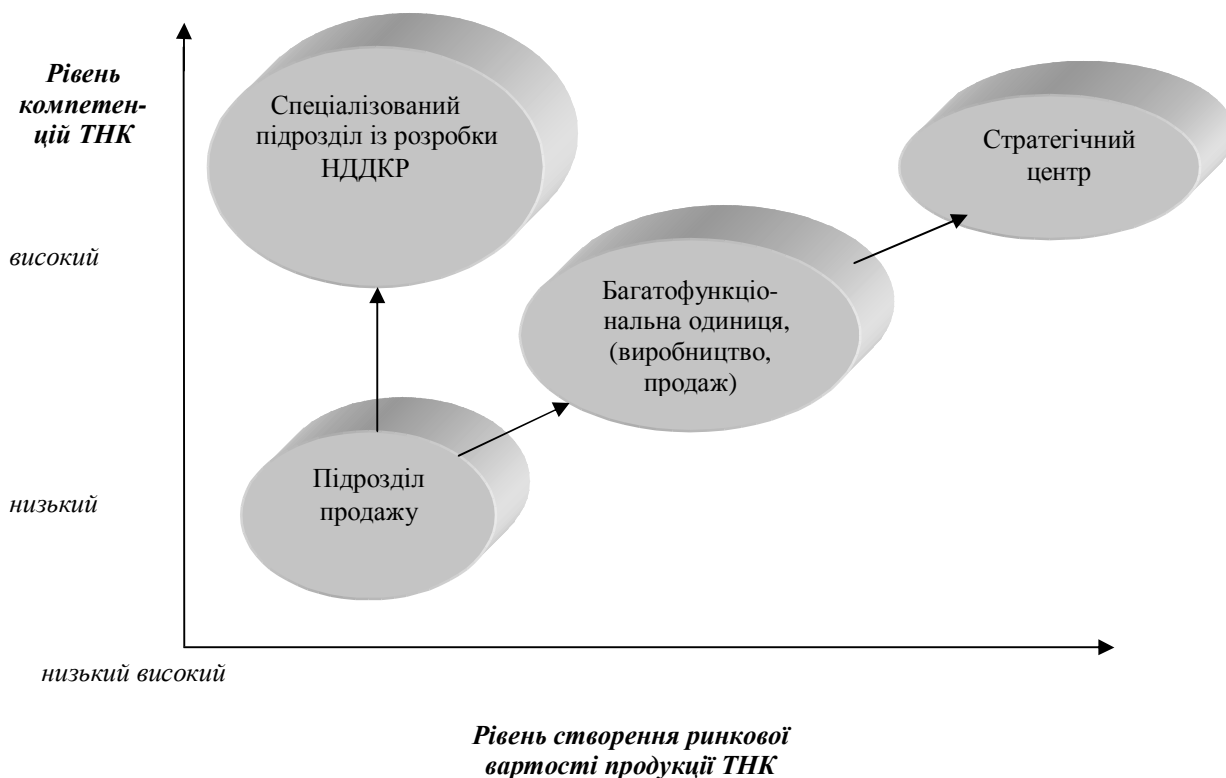
Цілі, які переслідують ТНК, впливають на організацію їхньої діяльності, що, у результаті, приводить до модифікації міжнародного поділу праці. Метою розміщення підрозділів ТНК у зарубіжних країнах є: 1) доступ до ресурсів; 2) доступ до ринків; 3) реструктуризація виробництва в інших країнах через раціоналізацію; 4) створення стратегічно важливих активів [9, 74].

У ситуації кризи створення стратегічно важливих напрямів виробництва виступає однією з умов фінансово-економічної стабільності й розвитку транснаціональних корпорацій. Виробництво стратегічно важливої продукції зосереджено в стратегічних центрах ТНК, де об'єднані всі етапи випуску товару (наукові розробки, виробництво, продаж), і тому для них характерний високий рівень створення ринкової вартості продукції. У сучасних умовах динамічного науково-технічного прогресу визначальними рисами формування стратегічних центрів за межами країни розміщення головного підрозділу ТНК виступають ефективність проведення інноваційної діяльності, потенціал ринків збуту й тісний зв'язок між виробництвом і здійсненням НДДКР.

Потрібно зазначити, що передумови для створення стратегічних центрів ТНК формувалися поступово (див. рис. 1). Найпростішою формою міжнародної діяльності великих промислових корпорацій є створення представництв і збутових організацій. Згідно з рисунком 1 розміщення торговельних філіалів ТНК та представництв у зарубіжних країнах дало змогу вийти на зовнішні ринки й, отже, збільшити загальні обсяги продажу, але їхня участь у створенні ринкової вартості товару була вкрай низькою.

Створення виробничих підрозділів за кордоном надали ТНК можливості використати переваги функціонування в глобальному середовищі, серед яких варто відзначити використання факторних переваг, досягнення ефекту економії на масштабах виробництва, вихід на нові, раніше недоступні ринки тощо. Однак перенесення виробничих потужностей у країни з ринками не сприяло швидкій адаптації продукції ТНК до нових вимог споживачів. Тому для пристосування продукції до умов ринку на базі виробничих підрозділів формуються центри розвитку й досліджень, що значно підвищують значення виробництва в країнах із ринками в процесі створення ринкової вартості продукції.

Крім того, зростаюче число висококваліфікованих працівників, особливо в країнах, що розвиваються, сприяє створенню наукових центрів у цих державах, які згодом формують глобальну інноваційну мережу та впливають на підвищення рівня компетенцій ТНК. Однак самі по собі наукові розробки без упровадження в життя не мають жодної вартості, а їхня цінність проявляється лише у випадку комерціалізації нововведень.

Рис. 1. Створення ринкової вартості продукції в підрозділах ТНК

Тому розміщення стратегічних центрів ТНК, де об'єднані всі етапи виробництва й здійснюється подальше вдосконалення продукції, у найбільш перспективних регіонах світу, із погляду ринкового потенціалу, відзначається високим рівнем створення ринкової вартості продукції. Загалом і стратегічні центри, і діяльність глобальних інноваційних мереж ТНК відіграли ключову роль у формуванні горизонтального поділу праці.

Починаючи з кінця ХХ ст., корпорації розвинених країн починають активно формувати глобальні інноваційні мережі у високотехнологічних галузях економіки. Причини їх створення полягали в покращенні ефективності науково-технічних розробок за рахунок використання праці відносно дешевого персоналу високої кваліфікації в країнах, що розвиваються. Роль Азії, а саме Індії й Китаю, у побудові внутрішньофірмових інноваційних мереж ТНК була надзвичайно важлива. Так, три лабораторії компанії «Intel», розміщені в США, займають ключові позиції у створенні «серцевинного» науково-технологічного знання; науковий центр «Intel» (США) в Ізраїлі використовує прикладні дослідження професорського складу; один підрозділ «Intel» у Росії спеціалізується на розробці програмного забезпечення, ще сім наукових центрів є в Азії. Водночас компанія планує збільшити кількість наукових центрів і в країні розміщення материнської компанії, і за її межами. Найбільший підрозділ «Intel» є на території Індії, у Бангалорі. Крім того, ТНК виявила зацікавленість у розширенні діяльності наукових центрів у містах Індії, де оплата праці значно нижча, ніж в інших країнах, у тому числі й у Бангалорі. У Шанхаї «Intel» збільшила кількість працівників для проведення НДДКР, зосередившись на прикладних дослідженнях, що будуть використані на території Китаю та в інших державах з ринками, що розвиваються.

Існують дві основні причини, які вплинули на поширення мобільності знань: 1) покращення інформаційної й комунікаційної інфраструктури, її поширення у світі; 2) лібералізація міжнародної економічної політики, що дає змогу максимально ефективно використати ці технологічні зміни. Тобто з переміщенням виробничих підрозділів ТНК відбувається процес створення науково-дослідних центрів у країнах із ринками, що розвиваються. Однак розробка «серцевинних» технологій продовжує відбуватися на території країни розміщення материнської компанії.

У створенні глобальних інноваційних мереж також зростає значення компаній безпосередньо азійського походження. Їх особливістю виступає те, що, на відміну від корпорацій розвинених країн,

де ключові розробки залишаються на території країни материнської компанії ТНК, азійські корпорації намагаються створити основні знання не тільки в межах держав, де вони розміщені, але також у розвинених країнах, де сконцентрована велика кількість освітніх центрів та зосереджений науковий потенціал. Так, китайська компанія «Huawei», лідер із виробництва телекомунікаційного обладнання, беручи участь у стратегічних альянсах із провідними виробниками галузі, водночас формує і власну глобальну інноваційну мережу. Крім шести наукових центрів у Китаї, «Huawei» створила п'ять стратегічно важливих підрозділів у США. У Росії, Швеції та Великобританії розміщено по одному науковому підрозділу компанії [10, 43].

Ураховуючи спеціалізацію міжнародних корпорацій на певних видах діяльності, можна констатувати відмінності в проведенні інноваційної політики ТНК та, як наслідок, різний рівень впливу на формування змін у МПП. Подібно до еволюції автомобілебудування Японії, організація діяльності корпорацій США у сфері інформаційних технологій вплинула не тільки на формування горизонтального поділу праці, а й на структурні зміни економіки країни, наслідки яких особливо гостро проявилися в умовах кризи.

У кінці ХХ ст. розвиток інформаційних технологій і поширення Інтернету стали поштовхом до створення нових сфер діяльності. Постійно зростає значення інтелектуальної праці – найбільша у світі кількість патентів та авторських прав належить американським корпораціям. Високотехнологічні галузі відіграють ключову роль в економіці США. Але виробництво продукції та значна частина проведення інноваційних розробок високотехнологічних компаній зосереджені за межами Сполучених Штатів. Так, корпорація «Apple» працевлаштувала 700 тис. працівників за кордоном, у той час коли в США створила 43 тис. робочих місць [11].

Починаючи з 2000 р., виробництво промислової групи товарів американських компаній у створенні ВВП країни становить рекордно низьке значення (9,2 %), що, крім переміщення виробничих підрозділів ТНК, викликане ще кількома факторами. Насамперед, багато нових видів діяльності, які виникли внаслідок науково-технічного прогресу, не носять матеріального характеру. Досить швидко розвивається ринок послуг (у розвинених країнах 70 % ВВП формується за рахунок сервісного сектору), що сприяв росту цін на житло, транспорт. Однак за своєю природою надання послуг належить до того виду товарів, створення якого не може бути глобалізоване.

По-друге, ріст фінансових ринків стає причиною переорієнтації грошових потоків ТНК із реального сектору у фінансовий. Розвиток похідних інструментів фінансового ринку став стимулом до зростання спекулятивного капіталу, який становив 90 % об'єму грошових потоків [12]. Отже, формування ВВП у США проводилося здебільшого за рахунок фіктивного капіталу. У таких умовах настає світова фінансова криза 2008–2009 рр., яка служить підсумком процесів, що відбувалися протягом останніх десятиліть.

Європейські та японські ТНК поряд із проведенням активної інноваційної діяльності, що відображається в суттєвих витратах на НДДКР, у тому числі за межами країни розміщення, намагаються частину виробництва інноваційної продукції зосередити на власних територіях. Частка обробної промисловості європейських країн, де є головні підрозділи найбільших корпорацій, становить 30–40 % від ВВП.

Перевага розміщення виробничих підрозділів ТНК у розвинених країнах – це володіння більш прогресивними технологіями, що відображається, зокрема, у менших об'ємах споживання енергії. На відміну від розвинених держав, енергоємність виробництва в країнах, що розвиваються, є досить високою. Енергетична криза 1970–1980 рр. спонукала міжнародні корпорації активно впроваджувати енергозберігальні технології. Постійний розвиток енергозощадливих засобів виробництва, у результаті, спричинив формування переваг, які полягають у нечутливості до коливання цін на енергоносії. Навпаки, ріст цін на енергоресурси стимулює ТНК здійснювати наукові розробки задля створення й використання альтернативних джерел енергії та формує передумови для виникнення перспективних сфер діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Унаслідок зміни ситуації в глобальному економічному середовищі після виникнення світової кризи 2008–2009 рр. відбулися суттєві зрушення в міжнародному поділі праці. ТНК розвинених країн мали особливе значення в цьому процесі, оскільки вертикально інтегровані структури корпорацій поступово трансформувались у горизонтально інтегровані підрозділи. Це відбувалося в результаті переносу повного циклу виробництва продукції в зарубіжні філії компаній, а також за рахунок розміщення науково-дослідних центрів у країнах із ринками.

Незважаючи на діяльність глобальних інноваційних мереж та формування горизонтально інтеграційних структур ТНК, корпорації розвинених країн, а саме США, Японії та ЄС, концентрують розробку «серцевинних» технологій і виробництво інноваційної продукції в межах країни походження ТНК, виступають основними суб'єктами світової економіки в здійсненні НДДКР, що залишає за ними статус інноваційних лідерів у найбільш прогресивних сферах діяльності. Ураховуючи, що в розвинених країнах зосереджений значний науковий потенціал, новітні розробки у сфері високих технологій, ці держави в майбутньому будуть і надалі виступати потужними освітніми та науковими центрами.

Список використаної літератури

1. Будкін В. С. Світова криза та розвиток міжнародного поділу праці / В. С. Будкін // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2009. – Вип. 87 (Ч. 1). – С. 20–24.
2. Новицький В. Світова системна криза та перспективи її подолання / В. Новицький // Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право) : зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф. 29 трав. 2009 р. – К. : УДУФМТ. – 2009. – 424 с.
3. Максимов В. Проблемы стабильности мировой экономики / В. Максимов // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 9. – С. 4–10
4. Wallerstein I. Patterns and Perspective of the Capitalist World. – Economy // In: P. R. Viotti, M. Kauppi (Eds). International Relation Theory. Allyn and Bacon, 1986.
5. Science and Engineering Indicators 2006. – National Science board. – 2008. – Voume I. – Arlington, VA : National Science Foundation
6. Тарлецкая Л. В. Страны ОЭСР в международной статистике труда Международная экономика и международные отношения / Л. В. Тарлецкая // Международная экономика и международные отношения. – 2010. – № 1. – С. 17–53.
7. Мочерний С. В. Світове господарство в умовах глобалізації : монографія / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 200 с.
8. Шейхова У. Д. Японские компании на рынках Восточной Азии / У. Д. Шейхова // Международная экономика. – 2010. – №10. – С. 34–43.
9. Narula R. EU enlargement and consequences for FDI assisted industrial development / Narula Reyneesh., Bellak Christian // Transnational Corporations. – 2009. – Vol. 18, No. 2. – PP. 70–89.
10. Ernst D. Asia's «upgrading through innovation» strategies and global innovation network: an extension of Sajala Lall research agenda // Transnational corporation. – 2008. – V. 17. – № 3. – С. 31–59.
11. Кругман П. Джобс, рабочие места и машины / Пол Кругман [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hvyly.org/analytics/economics/18282-pol-krugman-dzhobs-rabochie-mesta-i-mashiny>
12. Гриспен А. Эпоха потрясений. Проблемы и перспективы мировой финансовой системы : монография / Гриспен А. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 462 с.

Статтю подано до редколегії
17.07.2012 р.

УДК 355.02:355.44+330.131.7

С. П. Мокляк – кандидат технічних наук, доцент Воєнно-дипломатичної академії;

О. О. Свергунов – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень;

І. І. Табурець – здобувач Воєнно-дипломатичної академії

Глобалізаційне середовище та український ОПК: напрями співпраці з транснаціональними корпораціями

Роботу виконано у Воєнно-дипломатичній академії

Розкрито політичні, економічні, науково-технологічні умови функціонування оборонно-промислового комплексу України та напрями співпраці з транснаціональними корпораціями.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, транснаціональні компанії, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, озброєння та військова техніка.